

KUNGSÅRA STORKOMMUNARKIV

Kungsåra storkommun trädde i praktiken i funktion ett styvt år innan den formellt bildades. Den 10 december 1950 sammanträdde kommunalfullmäktige för första gången. Det skedde under ledning av hemmansägare Arthur Lundgren i Kungsbyn. Till ordförande i kommunalnämnden föreslogs dels Algot Johansson i Almsta, dels Arthur Lundgren. Den sistnämnde drog sig ur tävlan, och Algot Johansson valdes. I januari 1951 intog muraren Axel Hagelin från Geddeholm fullmäktigepresidiet, vilket han sedan behöll till slutet.

Diskussion om centralorten

Kungsåra storkommun var produkten av en sammanslagning av fem gamla primärkommuner, två medelstora, Björksta och Irsta, och tre små, Kärrbo, Kungsåra och Ängsö. I centrum låg Kungsåra som ju också fått ge namn åt den nya administrativa enheten. Men någon naturlig centralort ägde kommunen ej. Dess enda tätort var Orresta långt norrut i den östligaste socknen, Björksta. Det kan väl också sägas, att de första kommunala åren, Algot Johanssons, företedde någon liten tendens till dominans för Björkstaintresset. Man byggde lärarbostäder där, sysslade med bostadsbygge, avlopp och kartering i Orresta.

Dock byggde man för skolan även i Kungsåra, och sedan Algot Johansson i maj 1953, sjuklig, dragit sig tillbaka, kan en ny epok i kommunens historia anses ha börjat. Arthur Lundgren väljes i juli till ordförande i kommunalnämnden. Samma dag beslutas inköp av Ändesta gård 1:9 i Kungsåra, platsen för en planerad centrumbildning, liksom ock ett mindre område av Ullvi egendom tätt invid stadsgränsen, tomtmark för pendlare.

Centralisering av förvaltningen

I oktober samma år föreslår nämnden centralisering av den kommunala förvaltningen per den 1 januari 1954. Beslut fattas om bygdegård i Irsta. Kommunalskatten höjdes med en rund krona, till 8:46, en seger för Lundgren över Kärrbos starke man Artur Källberg. En stark hand hade gripit tag om rodret.

Kommunen höll på att finna sin form. Dess tyngdpunkt försköts sakta mot väster. Dock skall erinras om att fullmäktige just i december 1953 beslöt om uppförande av en ny skolbyggnad i Orresta 550.000 kronor och att med centraliseringen av förvaltningen fick något anstå. Lundgren hade önskat se anställd en kommunalkamrer men fick finna sig i att själv, mot höjt arvode, bära den allt tyngre bördan. För fattigvården svarade

veteranen nämndeman Karl Målman i Bjuggsta, för barnavården elinstallatören Axel Fryxell i Irsta.

Borgerligheten ägde en viss övervikt i kommunen, men fullmäktigepresidiet var socialdemokratiskt, och då och då vann vänstersynpunkter beaktande i den kommunala församlingen. Så i december 1953, då Hugo Pettersson i Östanbro framkastade, att annonsering i VLT vore tillfyllest; Folkbladet kunde man släppa. En av de ledande socialdemokraterna menade, att detta ej var snällt sagt, och det blev dubbelannonsering som förut.

Den 5 maj 1954 behandlades 1953 års kommunala revisorers berättelse. Däri föreslogs, att hela kassaförvaltningen skulle övertagas av kommunalnämnden. Godsägare Valdemar Kihlin på Hallstaberg varnade; det bleve för arbetsamt för den redan ansträngde nämndordföranden. Frågan sköts något på framtiden.

Strid mellan centralister och bygdeintressen

Samma dag utkämpades i den kommunala församlingen ett regelrätt slag mellan företrädarna för centraltanken och ivrarna för bygdeintresset. Kommunalnämnden föreslog ett markbyte mellan Ändesta 1:9 och Prästgården 1:1. Samtidigt presenterades för godkännande en plan för utbyggnad av centrumbildningen i Ändesta, inkluderande en skoltomt.

Hemmansägare Gunnar Appelfeldt, som redan tidigare sökt hejda kommunens progressiva markpolitik i Kungsårabygden kritiserade skarpt. Man borde ta ett byggnadsområde i taget. I Ändesta hade man gått för hastigt fram. Skolstyrelsen hade ej yttrat sig i skolfrågan. Ärendet borde bordläggas, skoltomten överkorsas. Lundgren kunde peka på schematiska direktiv från länsmyndigheterna, och, sade han, "denna sak trodde inte jag skulle möta någon opposition".

Socialdemokraten Valter Blomstergren från Irsta, som tillhörde planeringsnämnden, kände sig besviken över att, trots detta, ej ha fått höra något om skoltomten, men han ville tro Lundgrens ord om länsorganen. Kihlin bekände också sin förvåning men sökte en utjämnande formulering: "det kanske ordnar sig om det får mogna en tid, men jag vill ge Lundgren en eloge över utredningen".

Ivar Carlsson i Målhammar var mer bestört: "vi har nyss haft föräldramöten där det sagts ifrån att någon centralskola vill vi inte ha, och ändå planeras det för en dylik". Proposition ställdes. Ordföranden förklarade Appelfeldt segrare. Votering begärdes. Den vanns av Kommunalnämnden men blott med 13-8, varför frågan såsom varande av ekonomisk art förklarades bordlagd. Även i planeringskommittén yppade planer på ett

kommunalhus i Ändesta kunde tillfälligt stoppas. Kihlin tyckte att det hade ritats för stort. Källberg och Lundgren argumenterade förgäves. Emellertid godkändes efter anförande av Lundgren, Källberg och Målman, visserligen med knapp marginal, ett pensionärshemsbygge i Ändesta. Samtidigt fick kommunalnämnden, betecknande nog, vidsträckta befogenheter att handla i Ullvi. I oktober 1954 återkom Ändestaplånen till fullmäktige. Nu gick den igenom. Skoltomten hade nötorftigt förklarats. Den hade avsatts för "visst ändamål".

Centraliserarna vann nu ännu en framgång. Pensionärshemmet dimensionerades för 12 lägenheter, ej för 8 som Appelfeldt ville. Kostnaderna beräknades till 261.000 kronor. Ullviprojektet seglade dock fortfarande för långt förligare vindar. I december fick kommunalnämnden generellt tillstånd att där i kommunal regi uppföra 15 å 20 seriehus av tre typer. Det var egentligen blott den lokala opinionen som var litet betänksam. Birger Magnusson på Gillberga och godsägare Engström på Ullvi tyckte synd om de som redan planerat individuellt byggande.

Strid om samlingslokal i Orresta

Björkstaintressenterna hade svårare att vinna resonans. Hembygdsföreningen i socknen önskade sig en samlingslokal i Orresta. Ortens fullmäktige talade för saken på decembersammanträdet 1954 men förgäves. Man kunde räkna med sympatier på visst håll i Irsta, men majoriteten med Lundgren i spetsen tyckte den gamla Folkets Hus-lokalen i Östanbro först borde realiseras. Och Fryxell menade, att ett mer centralt läge, vid kyrkan, vore att fördraga. Sparsamhetsposteln Appelfeldt ansåg, att behovet av samlingslokaler fyllts redan före beslutet om Irstagar den. Frågan föll.

I juni 1955 återkom den. Striden blev nu hård. Kommunalnämnden hade avstyrkt med voterings-siffrorna 5-2. Hugo Pettersson hade reserverat sig. Kihlin gick till hård attack. Nämnden borde precisera sina motiv. Ungdomsarbetet bleve beroende av frågans utgång. Appelfeldt invände, att befolkningsunderlaget minskade. Blomstergren var på samma linje. Engström i Ullvi skyndade till Kihlins och östra kommundelens assistans. Fryxell yrkade bordläggning. Källberg talade om ekonomi. Kihlin undrade: Hur hade Källberg sett på Kärrbogården när den kom till? Källberg replikerade något vagt: Priserna hade stigit sedan dess. Lundgren förklarade sig neutral men ville avvakta enighet i Björksta. Frondören Appelfeldt och ekonomin fick motivera bordläggning än en gång.

Utbyggnad av bostäder i Kärsta

I en annan viktigare fråga hade dock Björkstaintresset en månad tidigare hemfört en viktig seger. Disponent J. Larsson, Orrestas främste industriidkare, chef för Orresta Snickerifabrik, önskade projektering av mark för bostadsbyggande i Kärsta samt subvention i samma mån som sådan kunde komma att ges i Ullvi. Han talade för saken inför fullmäktige på majsammanträdet 1955, och energiskt sekunderad av Kihlin och Fryxell vann han ett viktigt principiellt erkännande för sina krav. Mycket generösa villkor för bostadsbyggande i kommunen klubbades nu. Signalen hade därmed givits till en intensiv utveckling av särskilt Ullvibebyggelsen. Hösten 1955 engagerade sig kommunen ytterligare i Kärstaprojektet genom att ge Larssons förslag borgen på lån för vatten- och avloppsledning i det nya bostadsområdet.

Anställande av kommunalkamrer

Hösten 1955 blev även från en helt annan synpunkt betydelsefull för Kungsåra kommun. Arthur Lundgren varslade i september om sin avgång med det nya året. Hans kommunala engagemang gäve arbete nog för två. Han ville föreslå anställande av en kommunalkamrer tillsammans med Dingtuna. Fryxell opponerade sig. Lundgren borde kvarstå men befrias från alla mindre uppdrag. Källberg undrade, hur Lundgrens arbetsbörda skulle kunna delas. Kihlin menade, att hjälp måste ges den ansträngde nämndordföranden. Johan Treschow på Målhammar yrkade på fortsatt utredning.

Fråga vore emellertid, var en kamrer skulle bo. I Västerås förmodade Fryxell. Sedan Blomstergren konstaterat, att Kungsåra ej, orkade realisera denna personfråga ensam, beslöts förhandlingar med Dingtuna. Något resultat följde dock ej härav, och i november hade fullmäktige att ta ställning till ett förslag av kommunalnämnden, att förvaltningen skulle centraliseras och egen kommunalkamrer tillsättas med verkan från årsskiftet. Fryxell tillstyrkte nu, så även, bl.a., Appelfeldt. Frågan var egentligen blott om man med lönenämnden skulle gå på sparsamhetslinjen och välja en mindre kvalificerad kraft, kassör istället för kamrer. Tord Göthberg önskade se dugligheten prövad före anställning. Kihlin var ängslig för ekonomin. Hur bleve det, sedan 8:e skolåret införts? Hur länge kunde man hålla skatten nere vid 8:46? Lundgren riposterade. Man finge hoppas på ökad inflyttning till kommunen. Affärerna vore förhållandevis lysande. Skatten önskade Lundgren ej höja. Det blev som kommunalnämnden ville. Däremot misslyckades nämnden i ett försök att minska antalet förtroendemän i de kommunala styrelserna. Lundgren tvangs konstatera, att lokalpatriotismen fortfarande var levande i kommunen. Jan

Berglund utsågs till kamrer i december. Lundgren kvarstod.

Lugnare period i kommunpolitiken

I december fattades även två andra skicksedigra beslut. Åttonde skolåret togs, sedan dock Fryxell kraftigt argumenterat för 9-årig enhetsskola. Och vice länsarkitekten Birger Söderbergs ritningar till två lärarbostäder i Orresta godkändes. Nu kunde kyrkskolan försäljas till hembygdsföreningen. Björksta hade omsider fått sin bygdegård. K. Målman gick nu efter många goda år - blev medaljerad i sinom tid.

I maj 1956 återkom Målman till fullmäktige på en fransysk visit. Det gällde den gången att motivera ett av fattigvårdsstyrelsen ställt förslag till ut- och ombyggnad av ålderdomshemmet i Irsta, Hemgården, för en halv miljon. Han stöddes av Fryxell. Förgäves. Lundgren önskade bordläggning, och så blev det.

Detta beslut kan sägas markera början till ett något lugnare skede i den kommunalpolitiska aktiviteten. Man hade tagit ut kompassriktningen. Det gällde blott att följa den, försiktigt men målmedvetet framåt. Några data.

- I augusti 1956 sade man enhälligt ja till eventuell förläggning av ett sinnesjukhus till kommunen.
- I oktober samma år förvärvades för tillgodoseende av en stor efterfrågan på egna hem ytterligare 15 hektar Ullvi från Albert Engströms sterbhus och generaliserades den kommunala bostadsbyggnadssubventionen.
- Man sade ja till Västeråsbygdens polisdistrikt, en gemensam organisation för randkommunerna kring staden.
- I mars 1957 fick kommunalnämnden grönt ljus för 5 Mockfjärdshus i Ändesta, bl.a. för de kommunala tjänstemännen. Mot Lundgren argumenterade i detta ärende Axel Fryxell, Bertil Nordgren och Thure Carlsson som tyckte att tre kunde vara nog.
- Även Orresta fick egna hem.
- Principbeslut fattades om inrättande av ett mer permanent kommunalkontor och om modifierat högstadium i samverkan med staden.
- Valfrid Blomstergren harmades över försening av den kommunala revisionen.
- I augusti 1957 gavs klarsignal för andra etappen, 104 hus i Ullvi.
- I oktober såldes mark i Ändesta till fabrikören Hilding Hansson, som här lade grunden till vad som skulle bli ortens största industri. Man måste nu höja skatten med 1 krona, till 9:46. Utveckling kostar; allt kunde ej lånas. De närmast förestående

utgifterna var 80.000 till ett kommunalkontor och 360.000 till vatten och avlopp för Ullvi II.

- I april 1958 fick kommunalnämnden fullmakt att bygga seriehus i egen regi i Ullvi och Ändesta, efter förslag av Josef Lund i Orresta även där.
- I augusti samma år beslöts lågvattensreservoar i Ullvi, och med skolväsendets utbyggnad och nödvändigheten av ett avloppsreningsverk i Ullvi som god motivering skruvades nu skatten upp ännu en 50-öring, till 9:91. Å. Ekberg tyckte detta verkade vara i underkant och begärde långtidsbudget, så även Tord Göthberg. Arthur Lundgren medgav, att budgeten för år 1959 var svag.

Pressat ekonomiskt läge

Men det gällde att locka folk till kommunen. Nästa år finge man pressa utgifterna. Jan Berglund hade nu gjort sin tjänst för kommunen. Han följdes av Inge Hansson. I februari 1959 beslöt fullmäktige bygga ut enhetsskolan med även högstadium inom kommunen.

Arkitekt Vilhelm Alnefelt begynte nu rita Ullvi centrum, och en ålderdomshemskommitté tillsattes efter yrkande av Axel Fryxell. Senare på året utökades det kommunala markinnehavet i Ullvi. Vattenverk anlades där. Att pressa utgifterna visade sig i detta läge ogörligt. Budgeten för 1960 förutsatte ett rejält skattelyft, till 11 kronor. Ändå hade subventionen för egna hem i Ullvi och Ändesta strukits, sedan exploateringskostnaderna rasat i höjden. Vatten och avlopp kostade pengar.

Det var i ett pressat läge åldringsvårdskommittéerna nu, i slutet av 1959, kom med sin utredning. Man ville en miljonutbyggnad i Irsta. Kommunalnämnden varnade; detta betydde ytterligare skatteskärpning. Lundgren manade. Sök ett provisorium! Greve Gösta Lewenhapt föreslog. Rusta upp de gamlas stugor, och låt dem bo kvar i dem! Blomstergren, Kihlin och Lund höll med. Frågan lades på is.

Arthur Lundgren ville nu, efter ett nyval som ej gynnade honom, avgå. Han kunde ju också hävda, att han gjort nog för kommunen. Emellertid lät han beveka sig. Som vice ordförande i kommunalnämnden inträdde Tord Göthberg. Ny kamrer efter Inge Hansson blev 1960 Åke Andersson. Detta nya år begynte exploateringen av Ullvi III. Projektering för ett pensionärshem påbörjades där, liksom kedjehusbyggnad i AB Ytong-hus regi.

Fortsatt utbyggnad i Ullvi

I oktober kunde Lundgren orientera fullmäktige om planer på en ny kommunreform, innebärande sammanläggning av Västerås stad och dess

randkommuner. I december fattades så omsider beslut om en höggradig reningsverksanläggning i Ullvi. Detta var Arthur Lundgrens sista stora fråga i nämndpresidiet. Han avgick med året. Ålderspresidenten Valfrid Blomstergren tackade honom på decembersammanträdet med orden: "Herr Lundgren har som kommunalnämndsordförande nedlagt ett ofantligt arbete för kommunen. Ett arbete som präglats av framsynthet och outtröttlig energi. Svårigheter har många gånger mött, men herr Lundgren har haft en enastående förmåga att bemästra dem". Inga överord! Lundgren själv hann vid samma tillfälle säga några ej mindre sanna ord om den för dagen indisponerade fullmäktigeordföranden.

"Herr Hagelin är en försynt och fredlig människa, med en enande förmåga som inte nog kan uppskattas". Den dynamiska Lundgren följdes i nämndpresidiet av den lugne och kloke Tord Göthberg. Det blev hans uppgift att fullfölja och om man så vill avveckla ett väl begynt verk.

Nu i 60-talets början byggdes reningsverket i Ullvi för 245.000 liksom ock ett mindre anspråksfullt sådant i Orresta. Vattenverket i Ullvi försågs med en reningsanläggning för 50.000 kr. Mot sistnämnda åtgärd opponerade sig förgäves kantor Axel Gustafsson i Irsta, Treschow och Helmer Söderlund. De ansåg det klokare att anknyta till stadens nät medens. En ny vattentäkt öppnades i Ändesta.

Den märkligaste händelsen 1962 var otvivelaktigt beslutet i april att bygga en skola i Ullvi med två paviljonger för 595.000 kr. Den märkligaste debatten var samtida och rörde även den en skolfråga. Skolstyrelsen hade lagt på fullmäktiges bord förslaget att Kärrbo skola skulle nedläggas. Sture Ral, Tord Göthberg, Josef Lund, Axel Fryxell och fru Sigrid Kant begärde återremiss. Gunnar Appelfeldt, Gösta Engström och Helmer Söderlund yrkade bifall till förslaget. Fru Ingegerd Ral fick framträda och tolka den lokala opinionens syn på frågan. Votering av 16-13 till skolstyrelsen. Fryxell med flera reserverade sig.

En kommunal bostadsstiftelse bildades hösten 1962, och lärarbostäder byggdes i Ändesta. I början av år 1963 avflyttade Åke Andersson. Kommunalkamrer blev nu Niilo Rautio. Ytterligare tolv hektar Ullvi köptes för fortsatt byggande. Tomt såldes så småningom här till firma Svenska Industri Borstar. Bostadsstiftelsen började bygga lägenheter i Ändesta.

Hösten 1964 påbörjades projekteringen av Ullvi VII-VIII. Arkitekt Gustaf Boström utsågs till stadsarkitekt på arvode. Ullvi låg- och mellanstadieskola stod nu färdig. Kostnaden belöpte sig till 725.000 kronor. Projektering

för högstadieskola påbörjades. strid för bibehållande av en låg hundskatt, 30 kronor, besegrade herrar Thure Carlsson och Åke Ekberg kommunalnämnden.

Mark för pensionärshem i Orresta förvärvades. I juni 1965 beslöt fullmäktige bygga hemmet. Kostnaden beräknades till 600.000 kr. Samtidigt beslöts om gatläggning i Orresta för 30.000.

Detta år träffades det dyrbaraste avgörandet i kommunens historia. I mars beslöt fullmäktige låta uppföra högstadieskolan i Ullvi för 2,7 milj. Arkitekten Gunnar Cedervall i Stockholm hade ritat. I september vidgades åtagandet till att omfatta även gymnastik- och sporthall samt bibliotek. Kostnaden beräknades till över 4,7 milj., varav 3 milj. skulle täckas av lån, närmare 1,3 milj. av statsbidrag. Ett antal industri- tomter såldes denna höst i Irsta, därav en till AB Carl Keijser & Co.

Sammanläggningen med Västerås

Sedan december 1963 arbetade inom Västeråsblocket en samarbetsnämnd. Sedan man inom densamma i oktober 1965 enats om sammanläggning per den 1 januari 1967, stillnade den kommunala debatten i Kungsåra. 1966 var ett lugnt år. Bostadsstiftelsen började dock nu bygga hyreshus i Ullvi. Irstagarðens källarplan upprustades till ungdomsgård. Kommunen övertog AB Orresta Snickerifabriks vatten- och avloppsanläggning i Kärsta.

Kungsåra storkommun har en historia, väl belyst av goda protokoll. Äran härav tillkommer i hög grad Axel Hagelin.

Västerås 21 oktober 1967

Sven Olsson

stadsarkivarie